

MIJN MOEDER WIL MIJN NAAM NIET WETEN

CHRISTEL JANSEN

Mijn
moeder
wil mijn
naam
niet weten

Nieuw Amsterdam

De auteur ontving voor dit boek een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 2021 Christel Jansen
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Omslagbeeld © Eva Besnyö / MAI
Foto auteur © Hans-Peter van Velthoven

NUR 301

ISBN 978 90 468 2829 8
www.nieuwamsterdam.nl

Voor Stefan, Bram en Esther,
van wie ik liever de echte namen had genoemd

*Mijn moeder is mijn naam vergeten,
mijn kind weet nog niet hoe ik heet.
Hoe moet ik mij geborgen weten?*

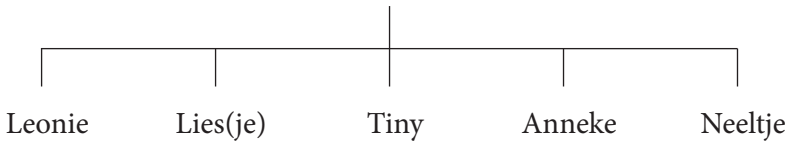
*Noem mij, bevestig mijn bestaan,
laat mijn naam zijn als een keten.
Noem mij, noem mij, spreek mij aan,
o, noem mij bij mijn diepste naam.*

Voor wie ik liefheb, wil ik heten.

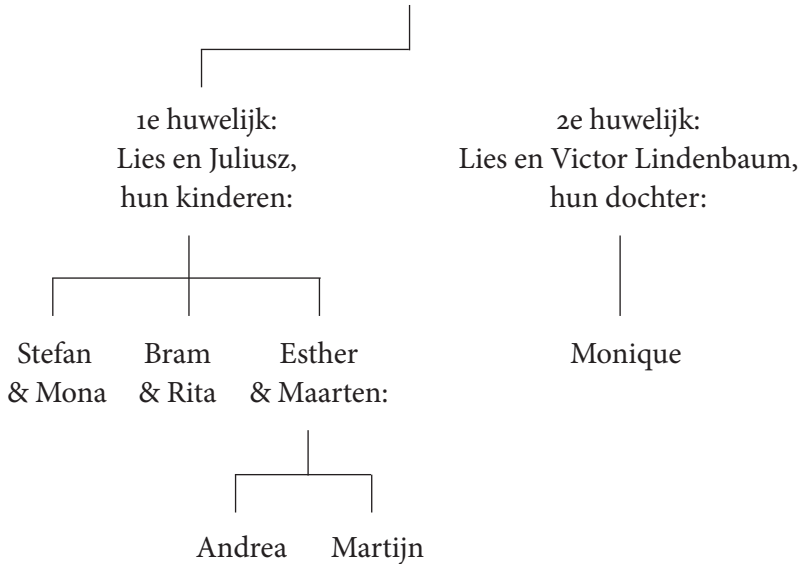
– Neeltje Maria Min

De Familie

1. Ad en Constance Verbeek en hun dochters:

2. Andries en Sarah Kaufmann, ouders van Juliusz

Esther

2010

Esther legt haar hand op het voorhoofd van haar moeder. Voor het eerst in haar leven raakt ze haar aan. Vijfenzestig moest ze daarvoor worden.

Uitgeteerd ligt haar moeder erbij, onrustig ademend. Onder haar doorschijnend witte huid tekenen zich donkerblauwe adertjes af en ook haar tranende oog is nu opgezwollen. De drieënnegentig zal ze net niet halen.

‘Ik vergeef het u,’ fluistert Esther.

De blik van haar moeder verandert niet, blijft even kil.

Jaren eerder zei ze dit al eens, aan de keukentafel, in de villa.

‘Wat valt er te vergeven?’ had haar moeder toen geantwoord.

Esther trekt haar hand terug en staat op. Ze heeft lucht nodig.

Als ze door de lege gang loopt bedenkt ze hoe symbolisch het is: haar moeder die sterft op een gesloten afdeling.

Ze denkt terug aan het begin. De dag van hun eerste ontmoeting.

Vier was ze.

Aan de hand van haar vader liep ze door een lange straat met hoge huizen. ‘Moeten we nog ver?’ vroeg ze om de paar minuten.

‘Nog eventjes,’ zei hij. ‘Als je goed doorstapt zijn we er zo.’

Voor een van de huizen bleven ze staan. Haar vader belde aan en een deur ging open. Esther keek omhoog naar de smalle, steile trap. Beneden in de hal stond een driewieler, boven op de overloop stond een vrouw.

‘Dag Esther,’ zei ze. De stem van de vreemde vrouw klonk hol in het donkere trappenhuis.

De hand van haar vader in haar rug. Zachtjes duwde hij haar de trap op.

‘Geef de mevrouw eens een hand.’

Esther stak haar hand uit.

‘Ik ben tante Lies.’ De vrouw glimlachte naar haar.

Ze liepen de huiskamer in. Esther bleef zo dicht mogelijk bij haar vader staan, tot hij zei dat ze lief moest zijn, en dat hij haar over een paar uur weer zou ophalen.

‘Nee, papa,’ zei ze.

‘Papa moet even een boodschap doen. Ik kom zo weer terug.’

Ze beet op haar lip maar huilde niet. Grote meisjes huilen niet, had ze geleerd. Ze proefde de zoete smaak van bloed.

De vrouw die zich tante Lies noemde, zei dat ze op de stoel in de hoek naast de vleugel mocht gaan zitten. Esther klom erop, maar zakte meteen weg in het diepe kussen. Er zaten barstjes in het leer, zoals in de kaft van de Bijbel van papa. Om de vrouw niet uit het oog te verliezen, trok ze zich op aan de stoelleuning. Nauwlettend volgde ze elke beweging van de vrouw, vooral dat van het been: bij elke stap tilde ze het op, waarbij ze een zijwaartse beweging maakte alsof ze haar schoen wilde uitschoppen.

‘Waarom heeft u zo’n raar been?’ vroeg ze toen de vrouw die ze tante Lies moest noemen een glas limonade voor haar neerzette.

De vrouw keek haar aan, stampte met haar goede voet op de grond en zei: ‘Waar haal je het lef vandaan, brutale aap die je bent. Daar hebben we het niet over. Duidelijk?’

Esther nam geschrokken een slokje van de limonade en klemde haar lippen op elkaar. Ze keek naar de deur. Als ze maar naar de deur bleef kijken, zou papa vanzelf terugkomen. Het duurde en het duurde. De vrouw ging naar de keuken en Esther wist niet zo goed wat ze moest doen. Ze stond op, liep naar het raam en drukte haar neus tegen het koude glas. De straat lag ver onder haar, de fietsers leken klein, als bewegende poppen. Zou ze papa zien als hij kwam om haar op te halen?

Liesje

1921

Liesje legde haar rechterhand op de buik van de cello. Met de duim en wijsvinger van haar linkerhand plukte ze aan een snaar die daardoor trilde onder haar handpalm. Ze trok aan de snaar ernaast en drukte haar hele lijf tegen de klankkast. Een sidderend gevoel trok van haar buik tot in haar benen en wentelde zich als een slinger om de pijn. Heel even werd ze opgetild, was ze gewichtloos.

Ze sloeg haar armen om het instrument, blies in het klankgat en riep hard 'oehoe!'; alsof ze een uil nadeed. Daarna probeerde ze: 'kwak kwak!' en 'tok tok!' De oehoe-klank was het diepst. Die klonk langer na. Ze legde haar wang nu ook op de klankkast en glimlachte naar haar vader. Die liep op haar af, kwam naast haar op zijn hurken zitten en plukte aan de vier snaren: do-sol-re-la. Ze lachten naar elkaar.

In het atelier rook het naar vers hout, hars en lijn.

'Laat de meneer zo meteen maar eens horen hoe mooi jij al kunt spelen,' zei haar vader zachtjes.

Zijn woorden kietelden in haar oor. Liesje giechelde. Haar vader stond op, liep op de toonbank af en rinkelde met het belletje. De instrumentenmaker had hen blijkbaar nog niet gehoord, maar kwam nu vanuit zijn werkplaats naar hen toe. Liesje plukte aan de G-snaar. Haar vader draaide zich abrupt om, alsof hij haar een standje wilde geven. Even schrok ze, maar toen zag ze zijn knipoog, alleen voor haar bestemd.

'Laat dat kind,' zei de instrumentenmaker. 'Hoe oud is ze?'

'Vier.'

'Ongelooflijk, wat een kracht al in die vingertjes.'

'Ik sta perplex,' zei de vader. 'Ik wist helemaal niet dat ze belangstelling had voor de cello.'

‘Wel, papa,’ zei Liesje, maar ze zei het zo zacht dat de instrumentmaker het niet hoorde. Hij pakte een babycello, liep op haar af, streek de A-snaar aan, vouwde haar vingers om de strijkstok en zei: ‘Probeer maar eens.’

Liesje keek naar haar vader.

‘Toe maar.’ Hij knikte haar bemoedigend toe.

Ze bewoog de stok heen en weer over de snaar, tot ze wist dat ze de juiste klank had gevonden. Ze neuriede mee. De man glimlachte, gaf haar een kneepje in haar wang. ‘Een talent.’

Ze streek nu over de volgende snaar, en reeg de tonen aaneen.

‘Jij kan het,’ zei de man. ‘Neem deze cello maar mee. Deze past jou precies, en als je blijft oefenen mag je hem over een poos inruilen voor een halve cello.’

Liesje klemde haar armen om het instrument als om een knuffel.

‘Zul je er wel goed voor zorgen?’ vroeg de man. ‘Ik geef hem alleen aan kinderen met heel veel talent.’

Ze knikte.

‘Dat heb je mooi gedaan,’ zei haar vader toen ze weer buiten stonden.

Het was geen dwang van zijn kant, vond Ad. Liesje kroop zelf achter de cello. ’s Morgens meteen na het opstaan, en als hij thuiskwam na zijn werk, als haar zussen zaten te kleuren of met hun poppen speelden, dan waggelde zij naar de bijkeuken die hij tot studio had verbouwd en zette de cello tussen haar benen. Zo jong nog, maar ze voelde als vanzelf hoe ze het instrument moest bespelen. Ze leek ervoor gemaakt.

Nu hij met Liesje aan de slag ging, viel het hem pas op dat Stance vrijwel nooit meer zong. Ooit was hij voor haar stem gevallen, een donkere volle sopraan. Maar sinds de sores met Liesje al haar tijd in beslag namen, oefende ze haar stem niet meer. De zorgen over hoe het meisje uit de polio zou komen hielden haar te veel bezig. De voortdurende gang naar de artsen, het aanpassen van tuigjes, beugels en orthopedische schoenen. Stance had God geprezen dat het kind slechts aan één been was verlamd, het had erger gekund. Maar

nu, tegen het einde van haar vierde zwangerschap, leek het of alle energie uit haar was weggesijpeld.

Ad zag zijn dochter vol overgave, driftig bijna, de toonladders spelen, met de voet van het lamme been rustend op het houten kistje dat hij voor haar had getimmerd. Het kind heeft talent, dacht hij, en met dat beentje kan ze geen kant op. Dat kon wel eens zijn goudklomp worden.

Aanvankelijk maakte hij haar elke ochtend om zes uur wakker, maar al snel stond ze uit zichzelf op. Na het studeren trok hij zijn uniform aan, dekte de tafel voor het ontbijt en droeg Liesje op wat ze verder nog kon doen voor ze naar school ging. Een goede techniek was de poort naar de hemel, leerde hij haar. 's Avonds overhoorde hij haar en als het goed ging zei hij: *'Jetzt kommen die Kamelen.'* Dat was het sein dat ze aan de echte stukken begonnen. Dan deed hij heel gewichtig, haalde zijn cello nog wat dichterbij zich toe, pakte zijn strijkstok stevig beet en dan streken ze samen Mozart, een Weense wals of zelfs *'Mensch darf te leven'* van Pisuise. Met dat stuk deed hij Liesje een groot plezier, want dan zong hij hard mee en zette zelfs Stance vanuit de keuken in. Dan zag hij haar krulletjes opspringen en meebewegen op de muziek. Zijn dochter was puur, ze ademde muziek.

Hoe konden ze zeggen dat een jong kind niet de levenservaring had om een nummer diepgang te geven? Liesje was een oude ziel, een buitengewoon talent. Zij paste niet in een kader, behalve het zijne, en dat zou hij bewijzen. Op het vijfentwintigjarig jubileum van de koningin zou ze de suites van Bach spelen, dat moest kunnen op haar zesde. Ze hadden nog twee jaar om te oefenen. 'Alleen de besten spelen voor de Koningin,' zei hij. 'En hoe word je de beste?'

'Studeren, papa.' Ze speelde haar vingertoppen tot bloedens toe open.

'Bloed is niet erg!' riep hij dan en zwaaide met zijn rechterwijsvinger, waarvan het topje ooit was afgescheurd, omdat het aan prikkelraad was blijven hangen. 'Heeft dit mij er ooit van weerhouden te spelen? Bloed wordt eelt en harde vingertoppen maken heldere klanken. Maar je moet nog wel de snaren schoonwrijven.' Hij leerde

haar de cello te behandelen als een puppy die je moest africhten en die je nog helemaal naar je hand kon zetten.

Ze speelde door. Soms bond haar moeder een strook katoen om de gewonde vinger, tot ook daar het bloed doorheen sijpelde. Ze haakte haar vingers in elkaar, trok eraan, maakte ze los. Hoe soepeler ze waren, hoe beter ze spelen zou, en hoe blijer papa zou zijn. Soms gespte hij het tuig los dat haar been in het gareel hield. Zonder dat zware korset voelde ze zich zo licht dat het leek alsof ze kon opstijgen tijdens het spelen.

Twee jaar later brak de dag van het koninklijke feest eindelijk aan. Ze namen de tram. Liesjes hand in de grote knuist van haar vader. De cello hing in een linnen foedraal op haar rug. Haar vader zei dat het erbij hoorde: zelf de cello tillen, zelf lopen. Ze trok aan zijn hand: ‘Niet zo snel, papa.’ Samen gingen ze een hal binnen. Liesje keek naar al die grote mensen, vrouwen met opgestoken haren, lange dunne sigaretten, chique hoofddekseis. In een zaal met ronde muren stond een podium met een Bechstein-vleugel erop. Haar vader tilde haar op om haar het podium te laten zien. ‘Daar ga je straks spelen,’ zei hij. ‘Dat hebben ze er speciaal neergezet voor kinderen met heel veel talent, zodat de koningin zelf hoort hoe mooi je kunt spelen.’ Ze knikte. Samen neurieden ze de eerste maten van de suite.

De eerste die optrad was een jongen met zijn viool. Het geluid prikte in haar oor, hij zat er telkens net naast. Toen de jongen was uitgespeeld, tilde haar vader haar op het podium. Hij haalde de cello uit het foedraal, stemde hem en plaatste hem tussen haar knieën. Liesje rilde over haar hele lijf.

‘Heb je het koud?’ vroeg haar vader.

‘Nee, papa, ik vind het zo spannend.’

‘Je kunt het,’ zei hij. ‘Jij bent de beste. Kijk maar naar mij, dan komt het goed.’

Hij ging links voor het podium staan. Zij klemde de cello stevig tussen haar benen. Hij knikte en ze speelde de eerste noot. Ze keek naar haar vader.

‘Doorspelen,’ zei hij zachtjes.

‘Zo’n klein kind en dan meteen Bach. Uit het hoofd nog wel,’ hoorde ze om haar heen. De mensen bleven staan, en toen het stuk uit was klapten ze, en boog zij. Haar vader glimlachte en beduidde haar nog een keer te buigen, dieper nog. Maar waar was de koningin nu? Ze zag niemand met een kroon op haar hoofd. De mensen in de zaal lachten, noemden haar ‘schattig’.

‘Ik wil weg...’

‘De koningin was er wel,’ zei haar vader, toen ze even later weer in de hal stonden. ‘Ze liep langs en ze bleef even staan. Maar ze had het zo druk dat ze verder moest.’

‘Vond ze dan niet dat ik mooi speelde?’

‘Wat speelt dat meisje prachtig, hoorde ik haar zeggen. Hoe heet ze? Als ze zo doorgaat, mag ze spelen op mijn volgende feest.’

‘Weet ze dan hoe ik heet?’

‘Jazeker.’

Als ze achter haar cello zat kon niemand haar raken. Dan hoorde ze Leonie niet zeuren dat zij altijd moest afwassen, aardappels schillen, boodschappen doen en op de tweeling passen en dat zij, Liesje, papa’s lieveling, nooit iets hoefde. Meestal stak ze als antwoord haar tong uit naar haar oudste zus en sloeg ze haar handen voor haar oren. Tot ze het gezeur op een keer helemaal zat was en na het eten opstond om zelf af te ruimen en de vaat te doen. Maar toen pakte haar vader haar stevig bij de polsen beet: ‘Zie je deze handen?’ Hij hield ze demonstratief omhoog. ‘Deze handen zijn goud waard. Wat voor grootsheid is geboren, mag niet omlaaggehaald worden. Zeker niet met afwaswater.’

‘Ik moet altijd alles doen!’ Leonie sprong op. ‘U trekt Liesje voor. Het is niet eerlijk.’ Ze smet haar bord op de grond en rende de huiskamer uit. Haar vader was sneller, trok haar aan haar staart de slaapkamer in, legde haar over zijn knieën en sloeg er met zijn vlakke hand op los. ‘Jij hebt pianoles,’ zei hij. ‘En je kunt het ook, maar je verdomt het om te oefenen. Neem een voorbeeld aan je zus, dan zou je ook minder hoeven af te wassen.’

Met de optredens begon het krijzen. Het was er al wel geweest, maar eerder als een zacht innerlijk schreeuwen. Zelf had ze het over het boze mannetje. Hij dook zomaar op als het haar niet lukte om een bepaalde greep te pakken, of als ze na lang studeren per ongeluk de E pakte in plaats van de Es. Dan mopperde het mannetje. Eerst klonk het als geborrel dat opkwam vanuit haar buik, maar al snel raakte zijn geduld op, schoot hij haar keelgat in en kwam als een gil naar buiten. Een snerpende krijs, geen vloek. Nee, geen vloek, dat zou papa niet fijn vinden. Zolang het bleef bij een schreeuw, was er niet echt iets aan de hand. Het mannetje spoorde haar aan om door te gaan, net zolang tot die lastige passage erin zat. Als het mannetje langs was geweest, lukte het voorspelen feilloos.

Haar vader pakte dan ook zijn cello en ze improviseerden volop. Ze spraken met elkaar via hun instrumenten. Zij antwoordde op zijn vragen. Soms versnelde ze ineens en deed hij alsof hij haar niet kon bijhouden. Dan neuriede het mannetje mee en voelde ze geen strijd. Om het mannetje tevreden te houden had ze een doek gehangen voor het raam dat op de binnenplaats uitkeek, zodat ze haar zussen niet hoefde te zien als die buiten speelden.

Lukte het niet, dan zei haar vader dat ze het echt beter kon, dat ze niet lui moest zijn, want luiheid was des duivels oorkussen. Ze moest haar grandioze talent niet verkwanselen. Hij stelde de metronoom in, voerde het tempo op, zei dat Dvořák wilde dat ze het ‘Dumky trio’ sneller speelde, dat hij binnenkort een collega, een pianist, zou uitnodigen om met haar te spelen en dat ze hem dan niet voor gek mocht laten staan. Bij elke noot, bij elke pauze, moest ze precies weten wat ze deed.

‘Luister,’ zei hij, ‘adem en speel. Luister, adem en laat de noten tot in de hemel klinken. Dan gaan de engelen dansen.’

Soms leek hij op een waakhond, met zijn brede nek, als zijn bruine ogen vanonder zijn hoge wenkbrauwen donkerder kleurden. Liesje wist hoe ze zijn ogen kon laten fonkelen. Door foutloos te spelen, en liefst ook snel. Dan leek hij meer op een clown, met zijn wenkbrauwen waarvan hij de ene hoger kon optrekken dan de andere.

Hij liet haar eerder opstaan, half zes, vijf uur, om zo langer te

kunnen oefenen voordat de school begon. Een uur samen spelen en dan ging hij naar de kazerne en mocht ze zelf verder. Discipline, daar draaide het om, zei hij, en hij voerde het tempo van de metronoom nog verder op. Ze wist best wat hij met dat moeilijke woord bedoelde – dis si plien: het mannetje tevreden houden. Toen ze op een dag een pink had gekneusd zei haar vader dat een musicus altijd doorspeelt. *The show must go on*. Tranen en zielig gedrag waren voor achter de coulissen. Als ze voor hem speelde moest ze zich inbeelden dat ze op het podium zat. Hij was het publiek, hij was het begin van haar carrière, hij vertegenwoordigde de duizenden mensen die naar haar zouden komen luisteren.

Toen ze er op een ochtend achter kwam dat Leonie twee van de grote stemsleutels had losgedraaid, zodat de snaren er als bengelende kattenstaarten bij hingen, liep ze krijsend door de gang en maakte iedereen wakker. Haar moeder kwam in haar duster aanlopen, schudde Liesje door elkaar, zei dat ze rustig moest zijn, plensde water in haar gezicht en trok vervolgens Leonie aan haar oren het bed uit. Die schreeuwde dat ze gek werd van dat cellogejammer zo idioot vroeg elke morgen. Ze wilde slapen en ze haatte dat zusje van haar.

Liesje keek naar de snaren, hapte naar adem om het misselijke gevoel te verdrijven, opende haar mond en gooide alle frustratie er in de vorm van één hoge toon uit. Ze kon niet meer stoppen. Een stekende, doordringende toon vulde het hele huis. Haar lichaam begon ervan te schudden, en haar jongere zussen, die ook waren opgestaan, staken hun vingers in hun oren. Leonie stapte op haar af en gaf haar een pets in haar gezicht. Hun moeder stuurde Leonie naar haar kamer en trok Liesje aan haar oor naar de studio om af te koelen.

Ze ging zitten op haar driepoot en begon de snaren te spannen, maar ze kreeg ze niet op toon. Studeren zou nu niet meer lukken en papa zou vanmiddag heel ontevreden zijn. Ze duwde haar buik tegen de cello. ‘Niet-niet-niet,’ murmelde ze, onafgebroken. Gevolgd door ‘Do-re-mi,’ alsof ze zichzelf daarmee iets wilde vertellen. Niet niet niet, do re mi. Nietniet nieremi. Haar bovenlijf ging heen en weer,

steeds sneller. Adem en speel. Adem. Ze herpakte zich, nam de strijkstok en deed alsof ze 'De Zwaan' van Saint-Saëns speelde. De liefelijke melancholie van de zwaan bracht rust in haar hoofd.

Haar vader behing de wanden van de studio met tapijten. Dat dempte het geluid en dan had de buurvrouw niets meer te klagen en kon Leonie slapen. Ook plaatste hij Liesjes bed in de studio, voorlopig zou zijn dochter hier slapen.

Ze krijste alleen in huis, niet als kinderen uit haar klas na school achter haar aan liepen, haar nadeden, en 'hinkepoet', 'schele', en 'manke' naar haar riepen. Ze deed alsof ze niets hoorde en keek naar de stoep. Do-re-mi. Hink-stap-hink-stap. Niet op de voegen stappen, maar op de tegel, anders gaat het fout. Hink-stap. Fa-si-si. Ze moest zich er zo op concentreren dat ze de omgeving vergat. Niet op de voegen stappen. 'Wacht maar,' mompelde ze in zichzelf. 'Ik ben beter dan jullie, veel beter. Ik kan al op een halve cello spelen en straks heb ik een hele, en dan zullen jullie eens zien.' De kinderen bleven haar uitjouwen en achternalopen, maar het raakte haar niet.

Op een dag zag Leonie hoe twee jongens Liesje met opzet lieten struikelen. En wat Liesje nooit had kunnen bedenken, gebeurde nu: Leonie liep op de langste af, pakte hem in zijn nek en duwde zijn hoofd tegen de grond. 'Blijf van mijn zus af, etterbak. De volgende keer ben ik niet zo aardig.' Ze trapte hem in zijn kruis en de andere jongen rende keihard weg. Leonies vriendinnen gaven haar een porter goedkeuring. Zonder verder om te kijken liep Leonie met haar vriendinnen weg.

Liesje krabbelde zelf overeind en liep naar huis, haar lastige been zoals altijd achter zich aan slepend. Toen Leonie uren later de kamer binnenliep, zette ze het op een krijsen. 'Denk maar niet dat ik die jongens niet aankon! Ik kan het heus zelf wel!'

'Ook goed,' zei haar oudste zus en ze draaide zich demonstratief om. 'En hou eens op met dat geschreeuw, want mam ligt te pitten.'

Liesje trok zich terug in de studio. Vandaag zou ze de lastige passage perfect spelen. Pap zou zeggen dat haar klank uniek was en dat niemand aan haar talent kon tippen. Maar dat zei hij alleen tegen anderen, tegen haar zei hij dat het beter kon. Altijd beter. Ze krijste